

Celostátní konference pracovníků DMI

seminář Právní vědomí pedagogů

KÚ Královéhradeckého kraje, Pivovarské nám. 1245, Hradec Králové
16. listopad 2013

Mgr. Hana Kvasničková

Trestní činnost dětí a mládeže

Kriminalita dětí a mládeže patří bezesporu k jednomu ze závažných sociálních jevů v řadě rozvinutých států, a proto je oprávněně často diskutovaným tématem. Žijeme v době, ve které se často setkáváme s projevy agresivity dětí a mládeže. Stoupá počet dětí a mladých lidí závislých na návykových látkách, přičemž hranice věku takto zasažených dětí se posunuje stále více do nižších věkových skupin. věku, místo toho aby ve prožívalo své radostné a zdravé dětství. Jedním z velkých problémů dnešní uspěchané a penězi ovlivněné doby je samotná výchova dětí a trávení jejich volného času.

Struktura trestné činnosti dětí a mládeže je velmi různorodá a v poslední době doznala podstatných změn zejména v posunu ke kvalifikovaným a závažnějším formám páchaní trestné činnosti. Tato trestná činnost a i samotný způsob páchaní jsou ovlivňovány vývojovými prvky osobnosti, existencí kriminogenních faktorů a schopností mladého člověka negativní jevy rozpoznat a eliminovat. Některé negativní jevy jsou pro mladého člověka, na rozdíl od dospělého, nepřekonatelné. Podřizuje se jim a ve spojení s „vhodnými“ podmínkami ho vedou k páchaní různých protiprávních deliktů. Velmi významným je přitom právě prvek správného a vhodného využití volného času, který často stojí v popředí možných příčin problémů s chováním dětí a následného delikventního chování.

Nejvíce ohroženými objekty působení sociálně patologických jevů jsou děti, které jsou nejnáchylnější k možným negativním změnám ve svém chování. Jsou denně vystavovány vnějšímu tlaku prostředí, ve kterém žijí, nefungujícím rodinám, patologickým jevům a mnohým dalším negativním činitelům okolo nich, které mohou jejich chování negativně formovat a nenapravitelně poškodit.

1. Charakteristika trestné činnosti mládeže

Struktura trestné činnosti mládeže je do jisté míry odlišná od trestné činnosti dospělých. Tyto odlišnosti jsou dány především věkem a dalšími kriminogenními faktory.

Ve struktuře trestné činnosti mládeže stále převažuje zejména majetková trestná činnost.

V závislosti na věku pachatele je patrná diferenciací v předmětu zájmu, ve způsobu páchaní trestné činnosti a v organizovanosti. V páchaní trestné činnosti se začíná objevovat kvalifikovaný a organizovaný způsob. Zejména u mladistvých, oproti nezletilým, je zřetelný posun od nahodile páchané trestné činnosti k typování objektů napadení a i ve výběru předmětu jejich zájmu.

Velmi patrný je také posun od trestné činnosti páchané jednotlivci ke skupinově organizované páchané trestné činnosti.

Z analýzy trestné činnosti nezletilých a mladistvých pachatelů se tato trestná činnost vyskytuje, zejména ve velkých městských aglomeracích, kde s ohledem na určitou anonymitu, jsou vhodnější podmínky pro páchaní trestné činnosti. Zejména pak skupinové, při které způsobená škoda dosahuje vysokých finančních částek. Oproti tomu v menších městských aglomeracích a vesnických lokalitách se trestná činnost u této věkové kategorii vyskytuje v

podstatě v menší míře, a pokud jde o majetkovou trestnou činnost, projevuje se zejména vykrádáním rekreačních objektů, obchodů a restaurací.

Majetková trestná činnost.

Tato trestná činnost páchaná mládeží má své zvláštnosti i v motivaci pachatelů, a to zejména v případech, kdy motivem např. pro krádež je opatřit si peníze pro partu.

Dalším motivem je potřeba vyniknout, získat respekt.

Obecně platí, že majetková trestná činnost mládeže je páchána z důvodu řešení nedostatku finančních prostředků, a to zejména u osob bez pracovního poměru a na útěku z výchovného zařízení. Jde také o získávání prostředků na získání atraktivního a luxusního zboží, jenž je pro ně vzhledem k sociálnímu postavení zcela nedostupné. Dále jde velmi často o získání peněz na nákup alkoholu, tabákových výrobků, drog a celkově opatřování si prostředků na život na „vysoké noze“, který je spojen s dostatkem finančních prostředků na diskotéky, hrací automaty a další finančně náročné trávení svého volného času.

Velký význam zde má i skutečnost, že mnoho mladistvých pachatelů po skončení základní školy buď vůbec nenastoupí do dalšího studia, nebo ho posléze svévolně opustí, a to aniž by začali někde pracovat. Na druhé straně však mají vysoké požadavky na svůj životní a jediným východiskem pro ně páchají trestnou činnost.

Velmi často dochází k tomu, že děti začnou doma okrádat své rodiče, kterým kradou finanční prostředky a to i přesto, že mají ze strany svých rodičů zabezpečen mnohdy i vysoký životní standard. K tomu se postupně přidává neúcta k autoritám, hodnotám, majetku, nedostatek odpovědnosti a nedodržování obecně závazných pravidel chování ve společnosti.

Násilná trestná činnost.

U násilné trestné činnosti páchané mládeží, byl po roce 1989 zaznamenán značný nárůst a mnohdy je doprovázena vysokým stupněm brutality. Častou motivací násilného jednání je potřeba demonstrovat svoji sílu, zvýraznit se, imponovat svým vrstevníkům a získat jejich uznání, obdiv, ale i vytvořit si určité vůdčí postavení ve skupině.

Násilné trestné činy bývají velmi často páhány ve skupině, pod vlivem návykových látek, což má mnohdy za následek velmi brutální provedení činu a jeho možné vážné následky. Stále častěji se vyskytují trestné činy „Loupeže“ dle § 173 trest. zákoníku, kdy předmětem útoku jsou bezbranné osoby, jako jsou děti či staří lidé. Velmi často dochází ke skupinovému páchání násilných trestných činů a jen výjimečně je jeden pachatel. Velký vliv hraje anonymita party, což je charakteristický znak zejména páchání trestné činnosti.

Pachatelé často podpoření ostatními členy party, jsou agresivnější, než kdyby vystupovali samostatně. Takovéto násilné jednání může mnohdy přerůst v některých případech až v hromadné brutální napadení, které častou končí usmrcením oběti.

Nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek.

Nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a šíření toxikomanie je velmi častým trestným činem v řadách mládeže. Tito pachatelé nejsou velmi často jen konzumenty, ale i distributory. V posledních letech klesá věková kategorie prvního kontaktu s drogou, a to i na 10 let. Problém této trestné činnosti je možno spatřovat i v nebezpečí rozvoje brzké závislosti na návykové látce.

Mravnostní kriminalita

U Mravnostní kriminality je u mládeže nejrozšířenějším trestným činem pohlavní zneužívání, znásilnění a s ním spojené vydírání. Takovéto jednání bývá často spojeno s citovou náklonností s poškozenou osobou, nebo sexuální nezralost vyskytující se zejména u nezletilých. Obětí se stávají i děti ve velmi nízkém věku a často dochází k rozvoji PSP, která může zanechávat trvalé následky. V souvislosti s touto trestnou činností je nutné připomenout i dětskou pornografii, která je v posledních letech šířena prostřednictvím internetu a má silný zahraniční prvek.

2. Legislativní rozbor terminologie kriminality mládeže

Základní pojmy

Základní pojmy jsou v této práci definovány z hlediska významu věku člověka pro trestní řízení a pro trestní odpovědnost. Pro další srovnání a doplnění jsou uvedeny i pojmy z hlediska občanskoprávního nebo pojmy významné z hlediska kriminologického. Výčet důležitých pojmů, které uvádí Chmelík

(1995, s. 4) :

Zletilý, zletilost

Tento pojem je základní, jak z hlediska občanskoprávního, tak i z hlediska trestněprávního. Vyjadřuje způsobilost fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práva a brát na sebe povinnosti - tzv. způsobilost k právním úkonům. Zletilost nabývá občan dovršením 18 let věku. Před dovršením tohoto věku se zletilosti nabývá též uzavřením manželství, přičemž nezaniká dnem zániku manželství ani prohlášením manželství za neplatné.

Nezletilý

Je obsahově i významově opakem zletilosti, je to tedy fyzická osoba, která nedovršila 18 let věku, nebo nenabyla zletilosti uzavřením manželství. Na časové ose života vyjadřuje období od narození do nabytí zletilosti. S nezletilostí z občanskoprávního hlediska je spojena způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti. Nezletilí však mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené jejich rozumové vyspělosti a odpovídají jejich věku. Trestní právo však tento pojem neužívá, i když v trestně právní praxi je často využíván pro označení osob ve věku do 15 let.

Mladistvý

Tento pojem je ryze trestněprávní. Jsou s ním spojeny počátek trestní odpovědnosti fyzické osoby za spáchaný trestný čin (i přestupek) i zvláštnosti trestní odpovědnosti a trestního řízení proti mladistvým. Trestní odpovědnost mladistvého začíná spácháním provonění v den, který následuje po dni dovršení patnácti let a končí v den dovršení osmnáctého roku života. Spáchala-li osoba čin jinak trestný v den svých patnáctých narozenin, není trestně odpovědná. Naproti tomu spáchala-li trestný čin v den dovršení svých osmnáctých narozenin, je stále trestně

odpovědná jako osoba mladistvá. Obecná – plná trestní odpovědnost pachatele za trestný čin nastává až dnem následujícím po dnu, ve kterém fyzická osoba dovršila 18 let.

Osoba mladší 15 let

Jde ryze o pojem trestně právní. Z pohledu počítání času v trestním řízení pojem „osoba mladší 15 let“ vyjadřuje časové údobí, ve kterém fyzická osoba, která před dovršením 15 let spáchala čin jinak trestný, je beztrestná. V trestním řízení se tohoto pojmu užívá k označení kategorie osob podléhající zvláštnímu režimu při výslechu svědka (§ 102 tr. řádu). Jinak trestní řád tuto kategorii osob označuje jako „osoby, které pro nedostatek věku nejsou trestně odpovědné“ (§ 11 odst. 1 písm. d tr. řádu). Trestní zákoník v některých svých skutkových podstatách (například ve skutkové podstatě tr. činu pohlavní zneužívání podle §187 tr. zákoníku tímto pojmem se označuje skupinu osob, které požívají zvýšené trestně právní ochrany. Převážně však jde o pojem užívaný kriminologií a praxí.

Osoba blízká věku mladistvého

Zde se jedná rovněž o pojem používaný převážně kriminologií a trestní praxí. V trestním řízení může mít polehčující okolnost při výměře trestu. Jedná se o relativně krátké údobí mezi 18. a 19. rokem života, ve kterém lze fakultativně, za určitých podmínek, uplatnit zvláštní způsoby řízení proti mladistvému.

Dítě

Podle Úmluvy o právech dítěte přijaté OSN v New Yorku dne 20.11.1989 se dítětem rozumí osoba mladší osmnácti let, pokud nedosáhla zletilosti dříve . Trestní řád takového pojmu neužívá. Trestní zákon uvedené označení užívá pro kategorii osob, která požívá zvláštní trestněprávní ochrany za podmínek stanovených ve vybraných skutkových podstatách (například tr. čin proti svobodě tr. zákoníku). U trestného činu opuštění dítěte podle § 195 tr. zákoníku je tímto způsobem zpravidla označováno dítě předškolního věku, které si samo nemůže opatřit pomoc, ale může jít i o osobu starší, která z důvodu své nesamostatnosti a podmínek prostředí, kde zůstalo opuštěné, není schopna se sama vymanit z hrozícího nebezpečí.

Mládež

Mládež, jako taková, je spojována s různými věkovými kategoriemi v závislosti na předmětu a rozsahu zkoumání jednotlivých vědních oborů jakými jsou kriminologie, sociologie apod.. Pro účely této práce označuje jako mládež fyzické osoby mladší 18 let věku (Trestní zákoník č. 40/2009 Sb., Trestní řád č. 141/1961 Sb., Zákon č. 218/2003 Sb., Zákon o rodině č. 94/1963, Ústava z. č. 1/1993).

3. Kriminogenní faktory trestné činnosti

Za determinující faktory, které ovlivňují kriminalitu mládeže jsou považovány ty, které formují osobnost člověka. Především jde o okolnosti bezprostředně ovlivňující chování a jednání jedince, které od dětství utváří hierarchii hodnot, citovost, smysl pro odpovědnost apod.

Rozhodující roli při formování osobnosti mládeže má rodina, přátelé a známí, tedy mikrostruktura, ve které mladý člověk vyrůstá a žije. Nezanedbatelný vliv má však i škola, kamarádi, parta, což jsou vnější vlivy, které mohou ovlivnit vnitřní dispozice, tedy biologické vlivy jakými jsou dědičnost a konstituce.

Biologické vlivy

Dědičnost

Delikvence je chování. Chování je podmíněno komplexně. Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které na ně mají vliv. Genetická dispozice může být odpovědná např. za sníženou sebekontrolu nebo za hyperaktivitu. Tyto vlohy však samy o sobě nevedou k vytvoření delikventní party. Genetické vlohy jen zvyšují určitou míru pravděpodobnost, že na chování jedince budou mít vliv i další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo. Genetické vlohy zvyšují pravděpodobnost účinnosti působení vlivů z prostředí. Souhrn dědičných předpokladů – genotyp – představuje většinou pouze dispozice ke vzniku určité, normální či patologické vlastnosti organismu. V tomto smyslu lze říci, že genetické vlohy určují míru rizika vzniku nějaké psychické odchylky. Jejich konkrétní projev je ve větší či menší míře závislý na kvantitě i kvalitě stimulů z vnějšího prostředí. Jak pro normální, tak v ještě větší míře pro patologické vlastnosti je důležitá otázka míry, v níž mohou být psychické vlastnosti předurčeny geneticky, a nakolik jsou naopak ovlivnitelné prostředím. Tato míra, neboli heritabilita, je u různých normálních vlastností různá. Jestliže jde o odchylky, je míra jejich dědičnosti dána i typem genetického přenosu. V zásadě platí, že čím je genetická odchylka od normy závažnější, tím méně se zde mohou uplatnit vlivy prostředí (Matoušek, Kroftová, 1998, s. 21). Jednoduše tedy řečeno, na genotyp působí kvalita prostředí i kvalita výchovy.

Syndrom hyperaktivity – ADHD

Hyperaktivita je poruchou aktivační úrovně, která bývá často kombinována s poruchami pozornosti. (V současnosti je ve shodě se zahraniční literaturou označována zkratkou ADHD – Attention deficit hyperactivity disorder.) Syndrom hyperaktivity může mít různé příčiny. Nejčastěji jde o nějakou odchylku funkce CNS. Uvádí se, že tato porucha postihuje 5 – 10 % populace a to převážně chlapce (Matoušek, Kroftová, 1998, s. 27, Mládež a delikvence, Portál 1998).

Projevy hyperaktivity :

Hyperaktivní syndrom se projevuje obvykle již v předškolním věku, ale nejnápadnější bývá mezi 8 – 10 rokem. Můžeme na něj usuzovat, pokud se první potíže vyskytly již v předškolním věku a v současné době přetrvávají déle než šest měsíců.

Nejčastější jsou tyto projevy :

nadměrné nutkání k pohybu, k aktivitě, která je neúčelná až nesmyslná. Z hlediska dané sociální situace bývá takový projev nepřiměřený, a proto je nápadný. Dítě nedokáže puzení k aktivitě ovládat. S tím souvisí i zvýšený sklon k impulzivním reakcím a určité emoční napětí, jako vnitřní projev hyperaktivity. Hyperaktivní dítě bývá jen vzácně spokojené a klidné, přičemž hlavním společenským problémem je značná rušivost. Právě tato značná rušivost může být později jakýmsi spouštěčem negativních interakcí s okolím, které se mohou stále stupňovat a negativně ovlivňovat socializaci dítěte v pozdějším věku, kdy se takovýto jedinec může v krajním případě dopustit i kriminálního jednání.

Impulzivita je tendence reagovat bez rozmyšlení, náhle a často nepřiměřeně podnětu. Impulzivita signalizuje vázanost na aktuální stimulaci, eventuálně i na aktuální uspokojení a neschopnost odhadnout následky svého jednání nebo jednání nějak usměrnit. Dítě udělá cokoli, co je napadne, není schopné kontrolovat svoje projevy, nedovede s ničím počkat. Hyperaktivní, impulzivní děti nebývají schopné plánovat a ovládat svoje chování, brzdit momentální impulzy a regulovat svoje jednání k nějakému vzdálenějšímu cíli. Impulzivní jednání může mít rovněž v pozdějším věku závažné následky spojené s neadekvátní reakcí, která může být provázena násilným jednáním.

Hyperexcitabilita je zvýšená emoční dráždivost se sklonem k výkyvům v emočním ladění a sníženou tolerancí k zátěži, což vede k extrémním citovým reakcím, ke kolísání z euforie a nadšení do mrzuté nálady a odmítání čehokoli. Podněty, které vyvolávají citové prožitky, mohou vycházet z organismu i z vnějšího prostředí. Některé změny v oblasti citového prožívání mohou být spíše sekundárního charakteru. Souvisejí se zvýšenou unavitelností a signalizují nižší toleranci k zátěži, jež se projevuje typickými poruchami sebeovládání, afektivními a někdy až agresivními reakcemi.

Poruchy pozornosti bývají často s hyperaktivitou dětí spojeny a jejich typickým projevem je slabá pozornost a unavitelnost. Dítě není schopné delšího a kvalitnějšího soustředění, u ničevo nevydrží a nic je delší dobu nebaví. Dítě je přitahováno vším možným, mnohdy zcela neselektivně. To znamená, že si náhodně všímá různých podnětů, ale není schopné dávat pozor na to, co je obecně důležitější .

Sociální důsledky hyperaktivity :

Mnohé odchylky v osobnostním vývoji neklidného dítěte vznikají sekundárně. Jsou důsledkem negativních reakcí jeho okolí na typické projevy těchto dětí. Reakcí na zátěž negativní zkušenosti bývá nějaká forma obrany, např. hledání náhradního prostředku nebo jiného cíle. Náhradní uspokojování se může projevit různým způsobem jako je například agresivita nebo vlezlost. Pro rozvoj vlastní identity je důležité hodnocení a postoj jiných lidí, které ovlivňují sebepojetí dítěte. Hyperaktivní děti si v důsledku stálé kritiky okolí vytvářejí převážně negativní obraz vlastní bytosti jako jedince nežádoucího, neschopného a

neúspěšného, jemuž je navíc často přičítána vina za uvedené negativní projevy. Takové dítě nakonec v jakékoliv situaci očekává, že bude zase kritizováno, a tento postoj ovlivní i jeho motivaci. Nepříznivá zpětná vazba, kritika a odmítání stimuluje obranné reakce. Funguje jako sekundární zátěž, která může mít pro rozvoj osobnosti takového dítěte značné následky. Dlouhodobé studie ukázaly, že problémy hyperaktivních jedinců zcela nemizí ani v dospělosti, ale přetrvávají v jiných podobách. Syndrom hyperaktivity zakládá neuvědomované chování, které není postiženým jedincem uvědomované, avšak v jeho okolí je velmi zjevné a znesnadňuje tak člověku jeho život. Syndrom hyperaktivity představuje rizikový faktor pro vznik sekundárních poruch chování, které mají charakter sociální maladaptace. Právě při nevhodném výchovném vedení navazují na příznaky primární, tedy syndrom hyperaktivity, příznaky sekundární. Ty se projevují zejména poruchami chování, poruchami osobnosti a neurotizací. Téměř 40 % hyperaktivních dětí má poruchy chování, které až v 50 % přechází v dospělosti v poruchu osobnosti a to nejčastěji disociální a emočně nestabilní. Rozvoj takovýchto poruch může mít v pozdějším věku za následek i kriminální chování, které je u takovýchto osob poměrně často diagnostikováno (Matoušek, Kroftová, 1998, s. 27).

Poruchy osobnosti

Poruchy osobnosti se projevují zejména přetrvávajícími vlastnostmi a projevy ve struktuře osobnosti, které manifestují nepřiměřenými reakcemi na nejrůznější osobní a sociální situace. Tyto reakce představují výraznou odchylku od způsobu, jakým průměrná osoba v dané kultuře chápe, myslí a cítí a jak reaguje ve vztahu k jiným lidem. Jedná se tedy o vrozené osobnostní dispozice, které staví člověka mimo normu a právě poruchy osobnosti jsou diagnostikovány u pachatelů trestné činnosti velmi často.

U mladistvých je ovšem nesnadné odlišit povahové změny vyvolané bouřlivěji probíhajícím dospíváním od stálých povahových rysů, případně odprojevů procesuálního psychického onemocnění (například počínající hebefrenní schizofrenie), vyznačujícím se například nápadně „klackovitým a obhroublým“ chováním. Z hlediska etopedického je nejvýznamnější disociální a emočně nestabilní porucha osobnosti.

Disociální poruchu osobnosti

- trvale nezodpovědným a bezohledným postojem vůči společenským normám, pravidlům, závazkům, jedinec nedbá na práva jiných lidí a zároveň je porušuje,
- chudými emocionálními postoji, nezájmem o city druhých,
- neschopností udržet trvalé vztahy,
- nemorálním a nevhodným chováním,
- nízkou tolerancí k frustraci.

Emočně nestabilní porucha osobnosti

- tendencemi k impulzivnímu jednání a to i na sebemenší podněty,
- afektivní nestálostí,
- nepředpověditelností nálad a emočními

Ze všech poruch osobnosti jsou právě tyto dvě nejčastěji diagnostikovány u osob, které se dopouštějí kriminálního chování. Z hlediska stylu myšlení, cítění, prožívání a chování, právě

tyto poruchy zakládají možnost kriminálního chování. Tyto poruchy se velmi často vyskytují u pachatelů, kteří se dopouštějí těch nejzávažnějších a nejbrutálnějších trestných činů

Rozumové schopnosti

Ke konstitučním disponujícím předpokladům se obvykle počítá i snížená úroveň rozumových schopností, což jednoznačně potvrzuje majoritní podíl takovýchto osob v řadách pachatelů. Výraznější intelektový deficit mají ženy s delikventním chováním než muži s delikventním chováním. Snížená úroveň rozumových schopností představuje pro dítě handicap v mnoha životních situacích. To vede k větší zranitelnosti a snadnějšímu vyvolávání nepříznivých reakcí. Pro takové dítě je poté nesnadné navazovat sociální vztahy, utvářet sociální dovednosti, což může vést ke konfliktům, které v pozdějším věku mohou přerůst i v kriminální jednání (Matoušek, Kroftová, 1998, s. 30).

Pohlaví jedince

Významnou roli hraje i pohlaví jedince, kde je rovněž prokázáno z dostupných statistik, že se muži dopouštějí trestné činnosti mnohem častěji než ženy a to ve všech společnostech, ve všech dobách, nezávisle na etnické příslušnosti a druhu trestné činnosti. Tento rozdíl bývá připisován vrozeně vyšší agresivitě mužů ovlivněné mužským pohlavním hormonem testosteronem, který působí nejen na fungování mozku, ale i na utváření těla. To samo o sobě může u mužů vést k určité predispozici páchat trestnou činnost na rozdíl od žen (Matoušek, Kroftová, 1998, s.34) Uvádí, že delikventní jsou více chlapci než dívky. Uvedený rozdíl lze vysvětlit právě vlivy biologických faktorů (například vyšší agresivitou mužů) a faktorů společenských, většími sociálními tlaky, které souvisejí s odlišnou společenskou rolí mužů. Jako jeden z důvodů, proč stoupá počet dětí a mladistvých delikventů, uvádí i nízký stupeň kontroly způsobu trávení volného času.

Vnější sociální vlivy

Rodina

Osobnost člověka je do jisté míry předurčena podílem zděděných dispozic, ale na druhou stranu je masivně formována vnějšími vlivy prostředí. Jedním ze základních, nejdůležitějších a prvotních aspektů rozvoje osobnosti člověka je rodina. Rodina je chápána jako základ společnosti, jako primární skupina, ve které probíhá socializace jedince, formuje se jeho osobnost, normativní a hodnotová sféra, rozvíjí se emoce, vůle, schopnosti, dovednosti a návyky. Správně fungující harmonická rodina je základem zdravého psychického vývoje člověka.

Rodinu lze rozdělit na :

- Vlastní formálně úplnou rodinu – oba vlastní rodiče a jejich děti.
- Formálně úplnou rodinu – jeden rodič je vůči dítěti nevlastní.
- Formálně neúplnou rodinu – jeden z rodičů zemřel, dítě se narodilo jako nemanželské, rodiče jsou rozvedeni a dítě žije s jedním z vlastních rodičů
- Neformálně úplnou rodinu – rodiče nejsou oddáni, ale jinak plní funkci vlastní úplné rodiny (vztah druh – družka).
- Neformálně neúplnou rodinu – rodiče spolu nežijí, ale nejsou rozvedeni. Zvláštním

typem těchto rodin jsou pak rodiny lidí, pracujících dlouhodobě mimo domov.

Rodina je tradičně považována za hlavního činitele, jenž svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování. Není ovšem neměnnou institucí, její funkce se v novodobé historii v západních zemích a dnes už i u nás výrazně proměnily. Rodinná výchova je základem a má určující význam při formování osobnosti mladého člověka i pro jeho mravní vývoj. Mladý člověk si má z rodinné výchovy především odnášet do života správný vztah a úctu k základním principům a hodnotám. Neplní-li však rodinná výchova základní výchovné funkce, jsou již tím dány větší předpoklady pro vznik kriminogenního prostředí.

Závadové prostředí v rodinách je všeobecně považováno za fenomén této uspěchané doby a kriminalita mládeže je jím nejvýrazněji ovlivňována. Mezi nejčastější příčiny patří špatný příklad rodičů či sourozenců, kteří se sami dopouštějí trestných činů a to nezdědka opakovaně. Další příčinou bývá i nedostatečný zájem rodičů, kteří se svým dětem plně nevěnují a ty poté bez vědomí rodičů propadají takovým aktivitám, od kterých je jen blízko k páchání trestné činnosti (Matoušek, Kroftová, 1998, s.37). Nezanedbatelná část mladistvých a nezletilých je vychovávána v neúplných rodinách. Jedná se především o rozvedená manželství, kdy dítěti skrze zastávání všech obstarávacích rolí v rodině není ze strany rodiče věnována potřebná pozornost při jeho výchově. Tentýž problém nastává, když se rodiče či jeden z rodičů věnuje jiným aktivitám na úkor rodiny. V důsledku toho může dítě postrádat citový vztah a zájem o jeho život a problémy a to i přesto, že po materiální stránce nestrádá. V průběhu dospívání klesá závislost mladého člověka na rodičích, oslabuje se jejich vliv, stejně jako se oslabuje vliv školy a obecně názorů dospělých. Zjednodušeně lze tedy říci, že čím menší vliv má na mladého člověka rodina, čím menší je autorita rodičů a klima v rodině, tím větší má na mladého člověka vliv negativní parta.

Škola

Přechodem do školy každé dítě ztrácí výlučné postavení, které do té doby mělo v rodině, kde bylo stále středem pozornosti. Musí se přizpůsobovat novému životnímu rytmu – nucenému vstávání v určitou dobu, vyučovacími hodinami dělenými přestávkami a odpolední či večerní přípravě na školu. Škola se k němu staví jako k jednomu z mnoha dětí a především si žádá, aby se přizpůsobilo jako ostatní děti. Škola je neoddelitelnou součástí výchovy mladého člověka. Vytváří jeho základní materiální a citové hodnoty, které jej mají provázet celý život a přímo působí na formování osobnosti. Škola může v některých případech působit jako katalyzátor kriminogenních faktorů rodiny. Vztah dítěte a mladistvého ke škole je do značné míry ovlivňován osobností učitele a celkovou organizací školní výuky.

Za základní kriminogenní faktory ve školské výchově lze podle Chmelíka (1995, s.5) označit především tyto :

- a) nepravidelná školní docházka,
- b) špatný prospěch,
- c) nevhodné chování k učitelům, žákům,
- d) arogantní přístup učitele k žákům,
- e) špatná spolupráce rodičů se školou,
- f) nedostatečná kontrolní a pedagogická činnost školy.

Dalším velmi důležitým faktorem je nedostatečné a neúplné vzdělání. Řada delikventní mládeže nemá ukončeno základní vzdělání. U některých mladistvých delikventů je zjišťována

podprůměrná inteligence, která se projevuje v nedostatku sebekritičnosti, scestných zájmech na jedné straně a naopak pocitu nedoceněnosti na straně druhé. Ta bývá často spojena se snahou upoutat na sebe pozornost za každou cenu. Tito lidé nemají konkrétní představy o životní perspektivě a to ani do relativně blízké budoucnosti.

Typickým kriminogenním faktorem, který se nejčastěji vyskytuje u učňovské mládeže, nebo u dětí ze speciálních škol je záškoláctví. Zásadním negativním rysem záškoláctví z pohledu kriminality je skutečnost, že dítěti či mladistvému vzniká nevyplněný široký časový prostor, který je některými mladistvými a dětmi využíván ke sdružování v různě velkých skupinách, v nichž následně dochází k vzájemnému podněcování k páchání trestné činnosti. Tento problém je prohlubován tím, že řada rodičů se záškoláctví svých dětí snaží krýt nepravdivými omluvenkami a se školou nespolupracují. Tímto jednáním chování svých dětí utužují a ty poté spoléhají na to, že vznikne-li opět problém s omluvenkou, rodiče ho za něj snadno vyřeší. Právě záškoláctví může tedy být jedním z prvních signálů budoucího kriminálního chování mladistvého či nezletilého, kterému takto vzniká vhodné prostředí pro jeho špatný rozvoj (Matoušek, Kroftová, 1998, s.65)

Negativní vliv prostředí tvořeného osobami s narušeným chováním

Nedostatečný vliv rodiny na výchovu mladistvých a nezletilých, nedostatek zájmové činnosti, deficit citových vazeb a následný nadbytek volného času vede k tomu, že mládež svůj volný čas tráví „poflakováním se“ po ulicích a „zabíjením“ svého volného času, bez přítomnosti aktivit užitečných pro rozvoj člověka a společnosti. Takováto mládež má tendence se sdružovat do part a společně trávit svůj volný čas většinou nepřínosným způsobem pro ně samé, ale i pro okolí, což později může vést ke kriminálnímu chování. Sdružování se do part má úzkou souvislost se záškoláctvím, kdy mladší žáci chodí za školu společně se staršími a zkušenějšími, od kterých se napodobováním učí patologickému jednání vrcholícím kriminalitou, přičemž se jedná o palčivý problém zejména větších městských aglomerací. Partu lze definovat jako časově stálější skupinu lidí, kteří se sdružují na základě určitých společných potřeb, názorů a zájmů a mají obvykle vytvořenou určitou hierarchickou strukturu. Ty mohou být plně v souladu se zájmy společnosti, která je může podporovat. Jsou to zejména party, které se zabývají svojí, společensky žádoucí či prospěšnou zájmovou činností. Opakem tohoto uskupení je parta negativní, kterou zahrnujeme mezi skupinovou trestnou činnost.

Party lze dělit především podle stupně jejich organizovanosti na

- party organizované
- party poloorganizované
- party volné
- gangy

Organizovaná parta má stálého vedoucího, pevný řád, pravidelně se setkává, její členové mají zpravidla svojí symboliku (například tetování). Noví členové se často musí podřídit přijímacím rituálům, které jsou často velmi ponižující a surové. Na rozdíl od gangu však organizovaná parta převážně nemá vybraný charakter své trestné činnosti.

Poloorganizovaná parta se od organizované liší absencí přijímacího řízení nových členů, neprovádí jejich výběr a zpravidla nemá pevně daný řád.

Volná parta nemá stálého vůdce ani další znaky skupiny organizované či poloorganizované. Charakteristická je tím, že se pravidelně schází, zpravidla ve stejný čas na stejném místě.

Gang je chápán některými autory jako synonymum pro dobře organizovanou zločineckou partu, jiní tento pojem chápou jako tlupu mladistvých pachatelů nebo jej chápou jako jednu ze součástí organizovaného zločinu. Pro účely této práce je nejdůležitější tzv. „pouliční gang“, který je tvořen převážně dětmi a mládeží. Tento typ gangu se vymyká klasickému pojetí gangu jako vysoce organizované zločinecké skupiny, které jsou zejména známy jako organizované skupiny profesionálních zločinců, ale spíše se blíží pojmu negativní parta. Tyto pouliční gangy vykazují určitý stupeň organizovanosti a jejich náplní jsou především přepadení za účelem oloupení oběti, vandalství, chuligánské výtržnosti, rasové útoky apod. U těchto gangů je však oproti běžné delikventní partě, spatřován vyšší stupeň organizovanosti, vyšší stupeň nebezpečnosti páchané trestné činnosti včetně skupinové koheze. Zejména vliv starších osob s již narušeným chováním a to jak z řad mládeže tak i dospělých je hlavním negativním faktorem pro antisocializační proces mládeže. V období dospívání, kdy psychika dítěte v porovnání s fyzickou stránkou není dostatečně vyvinuta, je dítě náchylné v rámci základních socializačních procesů přijímat negativní vzory starších. Značnou roli zde hraje alkohol a užívání drog, se čímž se posléze nutně pojí kriminální jednání. Je tedy více než zřejmé, že mezi nevhodným využitím volného času a delikvencí mládeže často existuje příčinná souvislost a negativní vliv part je pokládán za druhý nejvýznamnější faktor působící na páchaní trestné činnosti mládeže, po rodinném prostředí. Přirozenou vlastností člověka je potřeba sdružovat se v kolektivu lidí. Tato vlastnost je ještě umocněna u mládeže, která se sdružuje v partách či jiných společenstvích. Za určitých podmínek je takové sdružování společensky nežádoucí zejména v případech, kdy parta vystupuje protispoločensky, agresivně, prosazuje rasovou nesnášenlivost apod. Příčina těchto negativistických postojů mladých lidí v partě je v tom, že mladý člověk těmito postoji protestuje proti chybám a nedostatkům společnosti. Mladý člověk, který nemá ještě dostatek zkušeností, je velmi citlivý na vliv okolí. Sugestivně vnímá chyby a nedostatky mikrostruktury ve které žije. Snadno podléhá negativním vlivům osobnosti a negativním protispoločenským vlivům. Velmi snadno se integruje do určitého ideologického seskupení zejména v případech, kdy takové seskupení je řízeno silnou osobností. Tato ideologie seskupení je posléze přijímána za svou vlastní. Svou roli při integraci mladého člověka do party sehrává i přirozená vlastnost mladého člověka vyniknout nad svým okolím, touha být zajímavým, odlišovat se od ostatních, upoutat okolí apod. V prezentaci svého postoje je mládež podporována anonymitou party, která výrazně ovlivňuje stupeň agresivity v prosazování názoru a jednání. Parta obvykle trestnou činnost jen výjimečně plánuje, většinou jde o spontánní rozhodnutí spojené s momentální potřebou

Za určující kriminogenní faktory Chmelík (1995, s. 8) označuje tyto :

- a) silná vůdčí osobnost – vůdce party,
- b) anonymita party,
- c) agresivnost party při prosazování své ideologie,
- d) sugestivní přebírání názoru, postoje party a zejména vedoucího party za vlastní.

Jako typické představitele kriminogenních seskupení mladých lidí lze uvést zejména různá extremistická hnutí, anarchisty a různé menší městské party holdující alkoholu, drogám a protispoločenskému stylu života vedoucímu až k závažnému organizovanému kriminálnímu

jednání. Obecně lze říci, že volnočasové aktivity jsou důležitou součástí trávení mimoškolního času a problémová mládež spíše postrádá cílevědomé zaměření zájmů do společensky schvalovaných aktivit. Skupina vrstevníků se považuje za důležitého a nezbytného činitele ve výchově, která však může mít příznivé i nepříznivé formativní účinky, neboť velmi záleží na tom, čím se parta zabývá.

Psychoaktivní látky

Jako psychoaktivní látky jsou označovány látky, které mohou měnit psychický stav, obvykle subjektivně žádoucím způsobem. Důsledkem jejich užívání může být akutní intoxikace, abúzus nebo závislost. Drogová závislost je psychický a mnohdy i fyzický stav, který vyplývá ze vzájemného působení mezi organismem a drogou, charakterizovaný změnami chování a reakcemi, které zahrnují nutkání brát drogu stále nebo pravidelně pro její psychické účinky a někdy také proto, aby se zabránilo nepříjemnostem z její absence. Jednotlivé psychoaktivní látky mají různé účinky a mají rychlý vliv na chování, vědomí a náladu člověka. Velmi negativní příčinou přispívající k páčání kriminálních deliktů je alkoholismus a návykové látky. Nejen alkoholová závislost, ale i toxikomanie ohrožuje děti a mladistvé. Stále více se mluví o drogové závislosti a často se opomíná závislost na alkoholických nápojích a kouření. Právě kouření a požívání alkoholu je jakousi predispozicí k braní drog. Klasický uživatel drog je většinou kuřák po krátkodobé alkoholové kariéře. Velmi důležité je s dětmi probírat spouštěcí mechanismy, o nichž se děti domnívají, že mohou způsobit jejich vlastní užívání drog.

Zjišťování vlivu alkoholu a jiných návykových látek na kriminalitu mladistvých a nezletilých je nesnadné. Vliv těchto látek závisí na individuální odolnosti každého jednotlivce a je důležité, zda vliv alkoholu či jiné návykové látky bezprostředně vyvolal spáchání trestného činu nebo zda podle stupně závislosti pachatele na návykových látkách byla jeho trestná činnost vyvolána potřebou si tyto látky přímo opatřit nebo alespoň na ně získat dostatečné prostředky. Pokud jde o jiné návykové látky a zejména drogy, významné jsou poznatky spočívající v tom, že drogová scéna mladistvých a nezletilých jako pachatelů těchto deliktů je charakterizována naprostým ústupem od tzv. „čichačství“, tedy aplikace těkavých látek jako je například toluen. Poměrně běžné jsou tzv. měkké drogy a to zejména pervitinu, braunu, marihuany apod.. Na druhou stranu se výrazně zvyšuje nebezpečí vlivu tzv. klasických tvrdých drog, mezi něž patří dnes již relativně snadno dostupný heroin. Závislost na drogách mezi mládeží je však v současnosti spíše výjimečná a převažuje tzv. experimentování nebo užívání tzv. měkkých drog, jako je například marihuana nebo velmi snadno dostupná diskotéková droga zvaná extáze. Největší vliv psychotropních a omamných látek je zřetelný především u majetkové trestné činnosti, kdy si pachatelé trestnou činností opatřují prostředky na obstarání drogy. Požívání alkoholu a aplikace drog se však velmi výrazně promítá i do násilné kriminality, kdy při působení návykové látky dochází ke snížení prahu spuštění agresivity a následnému kriminálnímu jednání, kterého by se tak člověk v normálním stavu nedopustil. Právě drogy, nebo kombinace alkoholu a drog, mohou mít někdy za příčinu neuvědomované chování, které může mít někdy až fatální následky.

Novodobá etika a hodnoty

Naše novodobá evropská kultura se postupně dostává do krize, kdy původně předkládané prioritní duchovní hodnoty jsou postupně vytlačovány hodnotami materiálními.

Po roce 1989 se u nás začal prosazovala liberální světonázor, což si mnoho lidí vysvětlilo tak, že si každý může dělat, co chce, aniž by se musel obávat následků svého jednání. Uvolněním režimu došlo k tomu, že společnost byla doslova „opilá“ nově nabytou svobodou. Teprve nyní si naše společnost začíná uvědomovat, že se oddávala nespílitelným iluzím o svých možnostech. Po roce 1989 postupně dochází k uvolňování morálky, v mnohých společenských odvětvích dochází k chaosu, ekonomika neprobíhá rovnoměrně a vytvářejí se velké lokality s velkou nezaměstnaností. V těchto oblastech dochází k rychlejšímu nárůstu kriminality mládeže a největší dynamiku růstu kriminality mládeže začínají vykazovat velká města, v nichž bohatství neznamena jen stabilitu, ale také výzvu a příležitost pro páchaní trestné činnosti, kterou se zatím nedaří snižovat ani prevencí a ani represivními opatřeními. Do naší kultury po roce 1989 vstoupila prohlubující se agresivita, bezohlednost a mamon, což se v současné době stává jedním z hlavních globálních problémů. Prudký nárůst projevů agresivity v prvních letech relativní svobody po roce 1989 byl zákonitý a dal se očekávat. V dalších letech došlo v tomto směru k určité stagnaci a tak si myslím, že boj proti násilí by neměl být jenom záležitostí orgánů činných v trestním řízení, ale především by měl být na prvním místě v rodině, škole a dalších prospěšných společenských organizací (Matoušek, Kroftová, 1998, s. 93)

Vliv médií

Velký vliv na kriminalitě mládeže mají média, který začal výrazně gradovat právě po roce 1989. O vlivu médií, a zejména dnes internet a jeho sociální sítě, na socializaci dnešních dětí a mládeže ve vyspělých zemích nemůže být pochyb. Děti a dospívající sledují televizi a internet nejvíce ze všech médií. Čas, který tráví sledováním televize a surfování na internetu, je v průměru delší než všechny jiné mimoškolní činnosti, jimž se děti a dospívající v naší kultuře věnují. Internet je bezpochyby v současné době mocným médiem, ze kterého zejména mladý člověk neselektivně přijímá to, co je mu předkládáno. Přináší velkou dávku zobrazovaného násilí, smrti a jejího zlehčování, dochází zde mnohdy k vulgárnímu zobrazování sexu a lidského těla snižující lidskou důstojnost, je zde k vidění agresivita zaměřená proti některým náboženským, politickým, sociálním, etnickým či jiným skupinám sloužící mnohdy jako návod k provedení. To vše je špatným příkladem pro děti a mladistvé u nichž dochází k ohrožení jejich psychického, morálního a sociálního vývoje